

Engin Erkiner: *Başlıktaki iki terimden soykırımın ne olduğunu bilmesine karşın, aynı belirleme sosyal psikoloji için yapılamaz. Bu durumda ikisi arasındaki ilişki de anlaşılabilir.*

Freud psikolojisinin temel kavramı bilinçaltı'dır. Bu saptama, psikolojik rahatsızlıkların bilinen tıbbi tedavi yöntemleriyle değil, psikoanalizle, hastanın bilinçaltına inilerek tedavi edilmesi gerektiğini ortaya çıkardı.

Hayatının son yıllarında Freud, psikoanalizin geniş bir uygulama alanı bulunduğunu ve koltukta yatan hasta ile onu dinleyen psikologdan oluşan klasik tablonun varolan potansiyelin küçük bir bölümünü kapsadığını belirtir.

Sadece bireylerin değil grupların, halkların ve kültürlerin de bilinçaltıları vardır.

Politik bilimle psikolojinin birleştirilmesi görece yenidir ve bu konuda Frankfurt Okulu ilk sayılır.

Konulara sosyal psikolojiyle bakış (sosyal psikoloji, psikoloji gibi bireyi değil, topluluk içinde yaşayan bireyi ve büyük sayıları dikkate alır), ilk bakışta birbirleriyle ilgisiz gibi görünen olguları birbirine bağlar. (1)

Örnekleme gerekirse: Bir halk, tanımlanmış ulusal kimliğini aşan bazı taleplerle karşılaştığında, ne istenildiğini bile anlamadan büyük korkuya kapılıyorsa, bunun nedeni ancak kültürün bilinçaltına inilerek anlaşılabilir.

Burada mantıklı bir açıklama bulmaya ve mantıksızlığı göstermeye çalışmak boşuna çaba harcamaktır; açıklama başka yerdedir.

Bilinçaltı, mantığın bittiği yerde başlar, denilebilir.

Bilinçaltına ulaşmak herşeyden önce yöntem sorunudur. Soykırım konusunda bizi özellikle ilgilendiren, yazılı metinlerden hareket ederek bilinçaltına ulaşmaktır. Bu konuda Tiefenhermeneutik yöntemini geliştiren Alfred Lorenzer, önce metinde açık olan, bilinçli mesajı araştırır. Bu mesajın kendisiyle çelişkiye düştüğü bölümler bilinçaltına gidişin yolunu açar.

Soykırımlar konusunda genel bir belirleme yapmak mümkün değildir. Her soykırımda bilinçaltının önemli rolü bulunmakla birlikte, bilinçaltı ile bilinçli olanın değişik kombinasyonları ortaya çıkar.

Bazı soykırımlara halkın geniş katılımı söz konusudur. Bu geniş katılımın küçük bir bölümü aktiflik içerirken, büyük bölümü soykırımı pasif olarak desteklemek, değişik şekillerde soykırım yapanlara yardımcı olmak, itiraz etmemek, yapılanı haklı bulmak şeklinde kendini gösterir.

Bazı soykırımlarda ise (örneğin 20. yüzyılın ilk soykırımı sayılan Almanya'nın Güney Batı Afrika'daki sömürgesinde Herero halkını katletmesi gibi) soykırımı yapanla soykırımı uğratılan aynı halka ait değildir.

Her durumda ister aynı ülke içinde isterse başka ülkede olsun, soykırımı uğratılanlar değişik gerekçelerle "aşağı varlıklar", "soykırım yapandan ayrı unsurlar" olarak değerlendirilirler.

Soykırımlarda ortak olan bir başka nokta, soykırımı değişik düzeylerde yürüten kişilerdir.

Bunlar nasıl insanlardır?

Bu konuda yapılan araştırmalar, bu insanların, kolayca inanılabileceği gibi ruh hastası tipler olmadıklarını, normal bir psikolojiye sahip ve genellikle de iyi eğitim görmüş kişiler olduklarını ortaya koyuyor.

Sayıları fazla da olabilecek bir grup insanın, çok sayıda başka insanı azçok sistematik olarak katletmesi, insanlık suçu işlemesine karşın normal hayatını sürdürmesi ve yıllar sonra da o dönemi değişik gerekçelerle savunabilmesi nasıl mümkün olmaktadır?

Almanya'da Yahudi soykırımı örneği bu konuda aydınlatıcıdır.

YAHUDİ SOYKIRIMI

Almanya gibi Avrupa'nın kültürel olarak gelişmiş ülkelerinden birisinde bu soykırım nasıl gerçekleşebildi? Ek olarak, Nazi Almanyasının işgal ettiği bütün ülkelere de nasıl yayılabildi?

Bu konuda yapılan ilk çözümlenmeler, Nazilerin gelişmiş kişilerden oluşan kadrosunun analiziyle sınırlıydı. Naziler, özellikle Propaganda Bakanı Göbels vasıtasıyla, yeni propaganda ve toplumu yönlendirme teknikleri geliştirmişlerdi.

Adorno bu konuda önemli bir adım atarak, dikkatini Nazilerden halka çevirir.

Propaganda, ne kadar ustaca yapılırsa yapılsın, eğer halk o propagandanın içeriğini içselleştirebilecek durumda değilse, etkili olamaz.

Dolayısıyla sorulması gereken soru, Alman halkının Nazi propagandasına açık duruma nasıl geldiğidir?

Yıllarca aksi savunulmasına karşın, Nazilerin bir halk hareketi olduğu ve sivil toplumu örgütleyerek iktidara geldikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu süreçte artan oranda zor kullanılması bu gerçeği değiştirmez.

Adorno, Alman halkının nazizme olan yatkınlığının kökenlerini aile içi sosyalizasyonda arar.

Yukarıdan gelen emre kayıtsız şartsız uyma kuralı, Alman aile yapısında özellikle babadan çocuğa aktarılır. Adorno, çok sayıda Nazinin kendisini suçlu görmemesini, ek olarak suçlu görülmesini de anlayamamasını bu otoriter kişiliğe bağlar.

Nazilerin üst düzey sorumluları mahkemelerde kendilerine yöneltilen suçlamaları reddetmişler ve sadece yukarıdan gelen emirleri uyguladıklarını söylemişlerdi. Görüşlerinde samimi idiler ve neden suçlandıklarını da anlayamıyorlardı.

Otoriter kişiliği içselleştirmişlerdi. Yukarıdaki yanlış yapamaz; yapmış ise de, sorumluluk ona aittir, onun emirlerini uygulayanlara değil...

Adorno'nun bu konudaki saptaması önemli olmakla birlikte zayıftır: Bireyden hareketle toplum için genelleme yapmaktadır. Toplum, bireylerin toplamı değildir. Bireyler, ailede yaşadıkları sosyalizasyondan sonra okulda, arkadaş çevresinde, işyerinde, kısacası toplum içinde ikinci bir sosyalizasyon daha yaşarlar.

Ek olarak, sorunun esas olarak birey temelinde ele alınması da doğru değildir. Adorno bu saptamasında grup özelliğini dikkate almıyor. Çok sayıda birey, tek tek asla göstermeyecekleri bazı davranışları, grup içindeyken gösterebilirler. (Adorno zamanında grup dinamiği henüz çok az araştırılmıştı)

Adorno'nun konuya yaklaşımı, Freud'un Hitler analiziyle aynı temeli paylaşır. Freud, Massenpsychologie und Ich-Analyse (Kitle Psikolojisi ve Benlik Analizi) adlı makalesinde, Hitler'in halk üzerindeki büyük etkisinin nasıl oluştuğunu inceler. Hitler, kişilerdeki ideal ben'in yerini almaktadır.

Sonraki yıllarda büyük Nazi mitinglerini ve propaganda filmlerini izleyen Lorenzer ve König, Hitler'in kitleye yönelik her eyleminde baba figürünü nasıl oynadığını açıkladılar.

Hitler hemen her insanda oluşmuş baba figürünün, ideal ben'in yerini almaktadır.

Freud, burada, daha sonra Adorno'nun da yapacağı gibi, bireyi genelleştirerek topluma atlamaktadır. Bireylerin toplu halde bulunmaları durumunda ayrı bir psikolojiye sahip olabilecekleri dikkate alınmamaktadır.

Ek olarak, bireylerin yaşadıkları sosyalizasyon gereği otoriter bir kişiliğe sahip olmaları, onları kaçınılmaz olarak soykırımın faillerinden ya da destekçilerinden birisi olmaya götürmez. Arada alınması gereken uzun bir yol vardır. Başka faktörlerin de etkili olması gerekir.

Hiç bir soykırım birdenbire gündeme gelmemiş, azçok uzun sayılabilecek bir hazırlık döneminden geçmiştir. Bu hazırlık döneminde halkın korkuları, kültüre yerleşmiş bazı inançlar ve önyargılar seçilerek soykırım için uygun duruma getirilmiştir.

Bunlardan ilki, kendini tehdit altında hissetme duygusudur. Bu duygunun mutlaka gerçek bir temele dayanması gerekmez; aşırı abartılmış, uydurulmuş bir tehdit de söz konusu olabilir. Önemli olan bunun halkın küçük olmayan bir bölümü tarafından gerçek olarak kabul edilmesidir. Böylece soykırım "savunma amaçlı" olur ve ve soykırımı katılanlar ve destekleyenler tarafından da yıllar sonrasında bile bu gerekçeyle savunulur.

Hıristiyanlıkta Yahudi karşıtlığı vardır, ancak bu karşıtlık da kendi başına soykırımı gündeme getirmez. Bu karşıtlık, otorite sahibi kişilerin sözlerine inanmayı gerektiren otoriter kişilikle birleştiğinde, Yahudi düşmanlığının yaygınlaşması ve derinleşmesi için iyi bir çıkış noktası olabilir. Kendini Yahudilerin tehdidi altında hissetmek de buna eklendiğinde soykırım tehlikesi ciddileşmeye başlar.

Naziler, Yahudi tehdidini, Yahudilerin Alman halkını yok etmek istediklerini yıllarca sistematik olarak işlediler. (2)

Koşulların olgunlaşmasına karşın soykırım yine de gündeme gelmeyebilir ve hedef gösterilen

kitleye yönelik saldırı bazı cinayetler düzeyinde kalabilir.

Aydınların burada önemli rolü vardır. Toplumda tanınan, görüşleri dikkate alınan insanların –doğrudan soykırımı istemeseler bile- buna hazırlık yapan ve daha sonra da uygulayan yönetimle birlikte görünmeleri, “soykırımın kaçınılmazlığı” psikolojisine katkı yapar.

Burada söz konusu olan aydınlar sadece toplumbilimleri alanında bulunanlar değildir. Nazileri açıkça desteklemeseler bile onlara yakın duran Nobel ödülü kazanmış fizikçiler de vardır.

20. yüzyıl başlarında Almanya uluslararası ölçekte bir bilim toplumdurdu. Almanya’da ya da Almanca’nın kullandığı coğrafyada yaşayanlar, bilimsel devrimlerin önemli isimleriydiler.

Bu dönemde fizikte yaşanan ve doğa anlayışını büyük oranda değiştiren iki büyük devrimde (görelilik kuramı ve parçacık fiziği) önde gelen isimler arasında iki Alman ve bir Avusturyalı önde gelen yer tutar: Einstein, Heisenberg ve Schrödinger.

Kopernik ve Darwin’in kuramlarından sonra “insanlık tarihinin üçüncü büyük devrimi” adı verilen psikanaliz ve bilinçaltının önde gelen ismi Freud da Avusturyalıdır.

20. yüzyıl başındaki buluşuyla bilimsel devrimlerin yolunu açan Planck da Almandır.

Naziler, Einstein ve daha sonra işgal ettikleri Avusturya’da Freud gibi tanınmış bilim insanlarını Yahudi kökenli oldukları için kaçırmaya mecbur bırakmışlar, ama kalanlar da onlara yetmiştir. Planck ve Heisenberg Nazi değillerdi ama onlarla sorunsuz yaşamışlardır. Bu isimleri Gadamer

ve Heidegger de eklenebilir.

Nazileri Yahudi soykırımına götüren sürece “güçlü olmak isteği” de eklenmelidir. Birinci Dünya Savaşı’ndan yenilmiş olarak çıkan ve Versailles gibi ağır bir barış antlaşması imzalayan Almanya’da, 1929-1933 ekonomik krizinin ağır etkisiyle birlikte halk psikolojik yıkımın eşğine

gelmişti.

Mein Kampf (Kavgam) içerik olarak özelliği olmayan bir kitaptır. Kitabın asıl işlevi, Alman halkına “Sen büyük bir halksın” diye seslenmesinde, içine düştüğü duruma neden olan düşmanı (Yahudiler) göstermesinde ve büyük görevini açıklamasında yatar: yaşama alanını genişletmek ya da başka bir deyişle savaşta kaybedilen alanı fazlasıyla geri almak...

Güç, göreceli bir kavramdır. Güçlü olmak için zayıf olan da gereklidir ve bu konuda büyük adım Yahudilerle atılmıştır.

Alman halkının bir bölümünün ekonomik ve toplumsal yaşamdan dışlanan, ardından da toplama kamplarına sürülen Yahudilerin bıraktığı boşluğu doldurarak maddi kazanç sağladığı da belirtilmelidir.

Soykırımı yolaçan faktörler çok yönlü olmakla birlikte, halkın içinde bulunduğu psikoloji ve bu psikolojinin önce Nazilerin ardından da devletin çabasıyla Yahudilere karşı keskinleştirilmesi önemlidir.

NSDAP (Almanya Ulusal Sosyalist İşçi Partisi), Propaganda Bakanı Göbbels’in de sık sık vurguladığı gibi, tabandan gelen bir halk hareketidir. Darbeyle iktidarı ele geçiren bir parti değildir. Öncelikle sivil toplum içinde örgütlenmiş ve politik rakiplerine karşı şiddet de kullanmakla birlikte buradan yükselerek gelişmiştir. Nazilerin paramiliter güçlerinin gelişmelerinde önemli işlevi olmakla birlikte, güçlü kitle bağları olan bir hareket için bile, soykırımı yönelmek ancak devletin ele geçirilmesinden sonra mümkün olabilmektedir.

Bütün soykırımlar için genelleme yapmak zor olmakla birlikte, merkezi irade olmadan soykırımın gerçekleşmesi son derece zordur. Soykırım, görece büyük bir ülkede ve belirli bir bölgede yaşamayan ve ülke geneline dağılmış bir nüfusa yönelik olarak yapıldığında, devletin varlığı kesin olarak gereklidir. Böyle bir durumda soykırım, merkezi bir planı ve güçlerin de merkezi olarak harekete geçirilmesini gerektirir. Bu ise, devletin öncülüğü dışında mümkün değildir.

Yahudi soykırımı ilk sanayi soykırımı olmasının ötesinde, ilk “küresel soykırım”dır da...

Sanayi ülkesi olan Almanya'da soykırım da bu anlayış çerçevesinde yapılır. Yahudi kökenlileri arşivleyebilmek için yeni yöntemler bulunur. Gaz odalarında "ucuz imha" yapılır. Öldürülen insanların altın dişleri sökülür, uzun saçlıların saçları kesilerek halı yapımında kullanılır.

Bir sanayi işletmesinde hiç birşey boşa harcanmaz.

Soykırım da aynı anlayışla yürütülmüştür.

Soykırım, normal olarak, belirli sınırlar içinde gerçekleşir. Yahudi soykırımında ise sınır yoktur. Nazilerin "küreselliği", işgal ettikleri bütün ülkelerdir. İşgal ettikleri her yerde Yahudileri yok ederler. Yahudi soykırımını Almanya ile sınırlı kalmamış, Avrupa çapında gerçekleştirmiştir.

Naziler iki amaçla kıta çapında soykırıma yönelmiş olsalar gerektir:

Birincisi: Yahudilerin yok edilmesi Fransa'dan SSCB'ye kadar uzanan büyük saldırı savaşının amaçlarından bir tanesidir. İçerdeki "büyük amaç"ın dışarıda unutulması mümkün değildir. Yahudiler Avrupa'nın bütün ülkelerinde vardır. İçerdeki Yahudi'yi imha edip, dışardakine dokunmamak, Nazilerin başlangıçtan beri vurguladıkları önemli amaçlarından birisine ters düşer. Yahudi, Alman halkının düşmanı ise, bu düşmanlık yaşanan coğrafyaya göre değişmez.

İkincisi: Hıristiyanlıkta neredeyse içkinleşmiş olarak varolan Yahudi karşıtlığının yanı sıra, tarih boyunca hemen her Avrupa ülkesinde Yahudilere saldırıların hatta pogromların yaşanmış olması, yerel müttefiklerin bulunmasını kolaylaştırır.

Naziler böylece başka halklarda da yıllardır yerleşmiş Yahudi karşıtı önyargılara seslenirler, onları güçlendirirler, işgallerini meşru göstermek için önemli bir gerekçe bulurlar.

SONUÇ YERİNE...

Harald Welzer, normal insanların kitle katliamcısı haline gelmelerinin nedenlerini incelediği kitabına Max Frisch'in bir belirlemesiyle başlar. Frisch; kendisi gibi eğitilmiş ve iyi bir sosyal çevrede yetişmiş insanların bile, soykırımcı olmayacakları konusunda hiç bir güvencenin bulunmadığını belirtir. Herkes soykırımcı olabilir ya da soykırıma karşı çıkmayacak noktaya gelebilir; daha doğrusu getirilebilir.

Her soykırımın hazırlık süreci vardır. Sadece maddi çıkar ve savunma içgüdüsünden hareket edilerek insanları soykırım yapmaya ya da bunu savunmaya götürmek mümkün değildir. Yaşanılan sosyalizasyonla içselleştirilen değerler, bilinçaltında yer alan korkular, kültürün ve dini inançların taşıdığı özellikler arasından uygun unsurlar seçilir ve soykırıma uğratılması planlanan hedefe yöneltilir. Bu sürece karşı çıkanları susturacak ya da en azından korkutacak paramiliter bir güç ya da doğrudan devlet gücü de hazır bulundurulur.

Soykırıma hazırlık sürecini anlamayanın soykırımı anlaması da mümkün olmaz.

Bu durum özellikle gelecek soykırımları öngörebilmek açısından önemlidir.

Olası bir soykırım ancak hazırlık sürecinde iken engellenebilir, aksi durumda genellikle geç kalınmış olur.

NOTLAR

1. Helmut König'den aktaran: Hans-Jürgen Wirth: Narzissmus und Macht, S. 17.
2. Bernward Dörner: Der Holocaust – Die "Endlösung der Judenfrage", in: Vorurteil und Genozid, S: 95.

KAYNAKÇA

Adorno: Soziologische Schriften, Gesammelte Schriften, Band: 8, 9-1, 9-2, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1997.

Benjamin A. Valentino: Final solutions, Cornell University Press, London, 2004.

Harald Welzer: Täter – Wie aus ganz normalen Menschen Massenmörder werden, Fischer Verlag, Frankfurt a.M., 2005.

Hans-Jürgen Wirth: Narzissmus und Macht, Psychosozial-Verlag, üçüncü baskı, Giessen, 2006.

Sigmund Freud: Kulturtheoretische Schriften, Fischer Verlag, Frankfurt a.M., 1974.

Wolfgang Benz (HG.): Vorurteil und Genozid, Böhlau Verlag, Wien, 2010.

DİPNOT Dergisi'nin Mart 2011 tarihli Soykırım konulu 4. sayısında yayımlanmıştır.